

על הסופגנייה

שבועות אחדים לפני חג החנוכה כבר מוצאים בחנויות את הסופגניות העגלגלות, הרכות והמתוקות. מקורן של הסופגניות במרכז אירופה, והן 'עלו ארצה' עם יהודי אירופה. ואולם כבר במשנה (חלה א ד) נזכר מאכל דומה ושמו סופגין: "הספגין, והדבשגין... פטורין מן החלה". ור' עובדיה מברטנורא מפרש: "הסופגנים - לחם שבילתו רכה ועשוי כספוג." מן הסופגין שבמשנה חידש דוד ילין בשנת תרנ"ז את הסופגניות, על שום שגם הן רכות וספוגיות, ומהן נגזרה צורת היחיד - סופגנייה. אך היו שהתנגדו לחידוש הזה וטענו שהסיומת -יה למילים הפכה למגפה, למשל: חנוכייה, ומכבייה הקשורות בחנוכה וגם עגבנייה, שמשייה ומטרייה. ביאליק הציע במקום הסופגנייה את המילה אֶסְפּוּג, במשקל אֶתְרוּג. האקדמיה ללשון העברית קבעה: לא סופגנייה ולא אספוג אלא סופגנית, ואולם הצורה סופגנייה היא שנתקבלה בפי הדוברים.

ומדוע אוכלים סופגניות בחנוכה דווקא? משום שמטגנים אותן בשמן עמוק, והשמן הוא אחד מסממני החג לזכר נס פך השמן. לאחר שמוציאים את הסופגניות מן השמן הרוחת אפשר לספוג מהן את השמן העודף, ואחר כך לרחוץ את הכלים בספוג וגם לעשות ספונגיה, כלומר לשטוף את הרצפה. לא במקרה שלוש המילים האלה דומות בצלילן: ספוג, סופגניות וספונגיה. כולן ממקור אחד, מן המילה היוונית סְפּוֹנְגוֹס, שפירושה ספוג. ואולם נראה שכשם שנקביו של הספוג סופגים נוזלים, כן ספגה העברית את הספוג והוא נשמע עברי לחלוטין ו'מציינת' לכללי הדקדוק העברי: ספוג במשקל ברוש, בכור, והפועל הנגזר ממנה לספוג. ב-פ' דגושה. הספוג בא אל העברית בימי המשנה גם במשמעו הרגיל וגם בשימוש מושאל: המשנה מגדירה ארבעה סוגי תלמידים. אחד מהם היא מכנה 'ספוג' משום "שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת הַכֶּלִי" (אבות ה טו), מעין בור סוד שאינו מאבד טיפה. ומן הספוג נגזרו במשנה הסופגין, "העשויים כספוג" בלשונו של רש"י. אבל מה הקשר בין שני אלה לבין הספונגיה שחדרה אל העגה העברית? גם היא מקורה בספונגוס היוונית, אך היא באה אלינו דרך הספרדית היהודית. esponjar בספרדית יהודית פירושו לנקות ב-esponja כלומר בספוג, ומן האֶסְפּוֹנְגִיָה נוצרה הספונגיה ויוחדה לשטיפת הרצפות דווקא. וכך הספוג, הספונגיה והסופגנייה הן מילים אחיות.

"רגע של עברית" מאת נורית אלרואי